

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 371.315:811.112.2 (045)

О. О. ПАРШИКОВА

ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ НА ПЕРШОМУ АДАПТАЦІЙНОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Показано, що згідно з результатами проведеного теоретичного дослідження навчання іноземної мови учнів початкової загальноосвітньої школи доцільно розділити на два етапи: адаптаційний (з підетапами фонологічної та лексико-семантичної адаптації) та реорганізаційний (з підетапами синтаксичної та морфологічної реорганізації). Встановлено, що метою навчання на адаптаційному етапі є формування іноземної комунікативної компетентності учнів на рівні А1.1, який включає підрівні А.1.1.1 та А1.1.2. З урахуванням динаміки розвитку вікових пізнавальних можливостей молодших школярів і процесу засвоєння ними іноземної мови визначено й охарактеризовано основні об'єкти та цілі навчання: квазіспілкування на рівні А1.1.1 і протоспілкування на рівні А1.1.2. Вказано пріоритетні завдання формування всіх компонентів іноземної комунікативної компетентності на рівні А1.1.

Ключові слова: цілі, завдання, початкова загальноосвітня школа, адаптаційний етап, квазікомунікація, протокомунікація.

О. О. ПАРШИКОВА

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЇ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЇ ШКОЛЫ НА ПЕРВОМ АДАПТАЦИОННОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Показано, что согласно результатам проведенного теоретического исследования обучение иностранному языку учащихся начальной общеобразовательной школы целесообразно разделить на два этапа: адаптационный (с подэтапами фонологической и лексико-семантической адаптации) и реорганизационный (с подэтапами семантической и морфологической реорганизации). Установлено, что целью обучения иностранному языку на адаптационном этапе является формирование иноязычной коммуникативной компетентности на уровне А1.1, который включает промежуточные уровни А1.1.1 и А1.1.2. С учётом динамики развития познавательных возможностей учащихся этого возраста и процессов усвоения ими языка определены и охарактеризованы основные объекты и цели обучения на этих уровнях: квазикоммуникация на уровне А1.1 и протокоммуникация на уровне А.1.2. Указаны приоритетные задачи формирования всех компонентов иноязычной коммуникативной компетентности на уровне А1.1.

Ключевые слова: цели, задачи, начальная общеобразовательная школа, адаптационный этап, квазикоммуникация, протокоммуникация

THE AIMS AND TASKS OF THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION COMPETENCE OF THE PRIMARY COMPREHENSIVE SCHOOL PUPILS ON THE ADAPTIVE STAGE OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

The article is devoted to the development of theoretical foundations, particularly the aims and tasks of teaching a foreign language to primary comprehensive school pupils. According to the research teaching a foreign language in the primary comprehensive school consists of two stages: the first adaptive stage with the sub-stages of phonological and lexical-semantic adaptation and the second, reorganizational stage with the sub-stages of syntactical and morphological reorganization. The aim of the first stage of teaching a foreign language to primary comprehensive school pupils lies in the formation of their elementary foreign language communication competence on the level A1.1, which includes levels A1.1.1 and A1.1.2. The objects and aims of teaching a foreign language: quasicommunication on level A1.1.1 and protocommunication on level A1.1.2 are determined and characterized, the priority tasks of formation of all components of foreign language communication competence are amplified in correspondence with the processes of foreign language acquisition by juniors, as well as their age abilities in their dynamic development.

Keywords: aims, tasks, primary comprehensive school, adaptive stage, quasicommunication, protocommunication

Згідно з програмою кінцевою практичною метою навчання іноземної мови (ІМ) у початковій загальноосвітній школі (ПЗШ) є формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) на рівні елементарного користувача А1. Це означає формування в учнів здібностей та умінь розуміти і вживати у типових ситуаціях спілкування побутові повсякденні вирази та елементарні речення, а також «взаємодіяти на простому рівні, якщо співрозмовник говорить повільно і чітко та готовий прийти на допомогу» [1, с. 24].

Проведене нами дослідження теоретичних основ навчання іноземної мови учнів ПЗШ [2], зокрема, аналіз динаміки засвоєння ІМ молодшими школярами у зіставленні з розвитком пізнавальної, комунікативно-мовленнєвої та інших сфер життєдіяльності учнів, дало підставу для виокремлення проміжних рівнів ІКК А1 (схема 1), а також визначення та обґрунтування цілей і завдань формування ІКК на кожному з них.

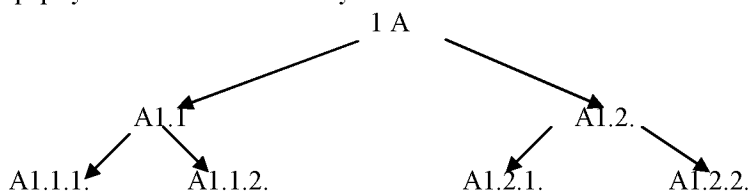

Схема 1. Проміжні рівні іншомовної комунікативної компетентності А1.

Виокремлення проміжних рівнів ІКК методично виправдано, оскільки, як відзначає І. Бім, «чим більш розчленовано представлені у програмі й підручнику кінцеві та проміжні цілі, тим легше і тим зручніше здійснювати керування навчанням» [3, с. 47].

Визначення проміжних цілей та завдань навчання ІМ учнів ПЗШ має бути насамперед погоджено з віковими особливостями і можливостями учнів на кожній стадії їхнього розвитку, а також з динамікою та механізмами засвоєння ними мови. Варто враховувати, що властиві учням ПЗШ особливості: природжена мовна здібність, пластичність мозку та артикуляційного апарату, потреба у спілкуванні, наслідуванні, здатність до точної імітації, імпринтингу, висока слухова диференційна чутливість дають їм можливість краще, ніж учням інших вікових категорій, виконати окремі завдання початкового етапу навчання ІМ – засвоєння іншомовного навчального матеріалу, формування фонетичних навичок, умінь аудіювання і говоріння. Однак такі особливості пізнавальних процесів і психічних властивостей молодших школярів, як нестійкість, незначний обсяг і слабкий розподіл уваги, домінування мимовільних процесів уваги і пам'яті, переважно наочно-образне мислення, його алогічність та егоцентризм,

спричиняють значні труднощі у навчанні читання та письма, усвідомленні мовних закономірностей та способів оволодіння ІМ.

Інтенсивний розвиток молодших школярів, зміна способів та механізмів засвоєння ними ІМ упродовж навчання у ПЗШ зумовлюють необхідність уточнення цілей та завдань формування ІКК на її проміжних рівнях. Чітка конкретизація цілей та завдань навчання особливо важлива на першому, адаптаційному етапі, оскільки учні 6-7 років в цей найскладніший період шкільного віку переживають бурхливу і стрімку перебудову психічних процесів, зміну потреб, діяльностей, формування необхідних для навчання новотворів: довільності психічних процесів, внутрішнього плану дій, рефлексії, пізнавальних мотивів. «Ігнорування вікових особливостей молодших школярів, процесів засвоєння ними ІМ у динаміці їх розвитку може призвести до виникнення у них комплексу «придбаної безпорадності» (М. Селігман) як прояву захисного гальмування, загострення так званої «кризи 7 років», що проявляється зовнішніми показниками тривожності, нестриманості, нервозності дітей, і веде, врешті-решт, до уповільнення темпу розвитку і погіршення успішності їх навчання, зниження мотивації вивчення ІМ» [2, с. 1-2].

Навчання ІМ учнів ПЗШ на цьому етапі має бути розвивальним і природовідповідним. Його цілі, завдання і зміст мають орієнтуватися на зону актуального та потенційного розвитку дитини, але не виходити за межі зони найближчого розвитку або, за образом висловом Л. Виготського, не «перестрибувати» рівень розвитку учня [4, с. 32]. Точне діагностування можливостей учнів на кожній стадії їхнього розвитку та приведення у відповідність до них цілей, завдань, змісту, методів, прийомів та засобів навчання дасть змогу встановити баланс між вимогами до іншомовної освіти молодших школярів та підтримкою їхньої навчальної діяльності, уникнути зайвих труднощів та раціонально використати унікальні здібності дітей до оволодіння ІМ на кожному проміжному етапі навчання.

Питанням удосконалення навчання ІМ у початковій школі присвячена велика кількість публікацій як вітчизняних (О. Бігич, А. Гергель, М. Денисенко, Н. Жеренко, О. Коломінова, С. Роман), так і зарубіжних (І. Бім, М. Біблетова, Г. Вороніна, Н. Гальскова, О. Ленська, Н. Оганесян, Г. Рогова, Е. Тен, W. Bleyhl, L. Cameron, O. Dunn, G. Gompf, Ch. Jaffke, W. Maier, H. Piepho, W. Zydattis) учених. Проте вирішенню проблем визначення й наукового обґрунтування цілей та завдань формування ІКК на її проміжних рівнях на основі врахування динаміки розвитку вікових молодших школярів та природних процесів засвоєння ними ІМ, що сприяло б оптимізації навчання цієї мови у ПЗШ, приділяється недостатня увага науковців.

Метою статті є конкретизація цілей та завдань формування ІКК А1.1 учнів ПЗШ на першому адаптаційному етапі навчання ІМ.

Проведене нами у рамках дисертаційного дослідження [2] зіставлення стадій пізнавального розвитку молодших школярів (Ж. Піаже) зі стадіями засвоєння ними ІМ (А. Пельтцер-Карпф, Р. Цангл) створило передумови для встановлення етапів навчання ІМ учнів початкової школи. Перший адаптаційний етап (1–2 класи) корелює з доопераційною стадією розвитку молодших школярів і початковою або дограматичною стадією засвоєння ними ІМ, а другий, реорганізаційний (3–4 класи) – зі стадією конкретних операцій і реорганізаційною (граматичною) стадією оволодіння мовою. Відповідно до встановлених психологами та психолінгвістами періодів розвитку молодших школярів та засвоєння ними ІМ кожен з етапів підрозділяється на два підетапи: фонологічної та лексико-семантичної адаптації (адаптаційний етап) і синтаксичної та морфологічної реорганізації (реорганізаційний етап). Встановлення типових способів та механізмів засвоєння ІМ молодшими школярами стало основою для визначення цілей і завдань формування ІКК на кожному етапі навчання.

Основним практичним завданням навчання ІМ у ПЗШ є навчання учнів елементарного іншомовного спілкування (ЕІС). Під таким спілкуванням ми розуміємо іншомовне спілкування на елементарному рівні, що задовольняє основні комунікативні потреби індивідуумів за допомогою базових, найпростіших як за змістом, так і за формою засобів. Відповідно до значення слова «елемент» як частина цілого ЕІС трактується нами як іншомовне спілкування, що здійснюється молодшими школярами на основі вживання засвоєних готових одиниць мовлення. Аналіз особливостей спонтанного іншомовного спілкування учнів ПЗШ на проміжних рівнях оволодіння ІКК А1, встановлення способів сприйняття і продукування ними

іншомовного мовлення дали змогу визначити й охарактеризувати відповідні даним рівням типи елементарного іншомовного спілкування як проміжні цілі та об'єкти навчання ІМ: квазікомунікацію та протокомунікацію на першому, адаптаційному і паракомунікацію та метакомунікацію на другому, реорганізаційному етапах навчання ІМ.

Таким чином, основними цілями навчання ІМ учнів ПЗШ на адаптаційному етапі є оволодіння ними уміннями квазі- та протокомунікації. Охарактеризуємо відповідні типи ЕІС та конкретизуємо завдання формування усіх компонентів ІКК на рівнях А1.1.1 та А1.1.2.

Під *квазікомунікацією* (від лат. *quasi* – «умовний», «несправжній») у навчанні ІМ учнів ПЗШ ми розуміємо ЕІС, комунікативні завдання якого школярі виконують за допомогою рецепції, імітації або репродукції засвоєних ними лексичних одиниць і мовленнєвих зразків у незмінному вигляді. Умовність цього типу комунікації зумовлена нездатністю учнів створювати власний мовленнєвий продукт. Розуміння іншомовних висловлювань реалізується ними на рівні ІКК А1.1.1 за рахунок упізнання звукових або графічних образів засвоєних мовленнєвих одиниць і здогадки на основі опор та підказок учителя. Це пов'язано з цілісністю сприйняття та буквальністю пам'яті учнів 1 класу, які не помічають закінчень, артиклів, стройових слів, не здатні усвідомлено конструювати висловлювання на основі зміни граматичних форм, а тому засвоюють іншомовні лексичні та мовленнєві одиниці як символи і застосовують їх у незмінному вигляді. Таке мовлення характеризується у методиці раннього навчання ІМ як завчене або «підказане» (Н. Гальскова). Отже, основними завданнями навчання ІМ на рівні квазікомунікації є оволодіння учнями ПЗШ звуковими, графічними і моторними образами іншомовних лексичних одиниць та мовленнєвих зразків відповідно до комунікативних завдань, їх упізнання та відтворення у мовленнєвому потоці. Для реалізації поставлених завдань необхідно передусім навчити учнів вчитися, зокрема, оволодіти найпростішими стратегіями запам'ятовування: багаторазового повторення, структурування, групування навчального матеріалу, використання предметних карток, карток з підписами та інших допоміжних наочних засобів, фіксування лексичних одиниць і мовленнєвих зразків у письмовій формі.

У межах навчально-стратегічного компонента ІКК доцільно також сформувати в учнів 1 класу вміння: розуміти навчальне завдання і виконувати його шляхом відтворення запропонованого вчителем зразка виконання; порівнювати наданий зразок і свій варіант артикуляційної та інтонаційної реалізації лексичних та мовленнєвих одиниць, виправляти недоліки, зокрема, на основі «підкріплення» вчителя; самостійно виконувати навчальне завдання у типовій ситуації іншомовного спілкування, застосовуючи релевантні мовленнєві зразки у незмінному вигляді.

На рівні ІКК А1.1.2 молодші школярі оволодівають наступним шаблоном розвитку ЕІС – протокомунікацією (від грец. *protos* – «перший», «первинний»), яка передбачає лексико-семантичну адаптацію учнями засвоєних мовленнєвих одиниць до нових обставин запропонованих типових ситуацій спілкування. Для реалізації незначних змін у засвоєних мовленнєвих зразках учні повинні оволодіти найпростішими мовленнєвими операціями: скороченням, доповненням, підстановкою, заміщенням. Передумовою для цього є здатність школярів до сегментації мовленнєвого потоку на елементи, упізнання головних членів речення та усвідомлення їх функцій, розрізнення лексичних класів, можливостей їх заміщення.

Тож у межах навчально-стратегічної компетенції доцільно формувати в учнів уміння: застосовувати засвоєні лексичні та мовленнєві одиниці, адаптуючи їх до нової комунікативної ситуації за рахунок простих лексико-семантичних операцій підстановки, заміщення, скорочення, нарощення; розуміти зміну обставин у типовій ситуації спілкування, знаходити відповідні мовні засоби для адаптації засвоєних мовленнєвих зразків та виконувати прості мовленнєві операції для виконання комунікативного завдання у нових обставинах; порівнювати списані мовні і мовленнєві одиниці зі зразком та самостійно виправляти помилки; використовувати узагальнений спосіб виконання навчального завдання у типовій ситуації спілкування.

Основними завданнями формування мовленнєвого компонента ІКК на рівні А1.1 у навчанні говоріння є формування навичок і вмінь учнів ПЗШ репродукувати висловлювання на основі вибору, артикуляційної та інтонаційної актуалізації засвоєних лексичних одиниць і мовленнєвих зразків адекватно ситуації і комунікативному завданню без змін та з незначними

лексико-семантичними адаптаціями. На рівні А1.1.1 в учнів 1 класу мають бути сформовані уміння виконувати комунікативне завдання за рахунок точної імітації (безпосередньої та відстроченої) окремих лексичних та мовленнєвих одиниць, вибирати відповідно до комунікативного завдання засвоєні лексичні одиниці та мовленнєві зразки та коректно з точки зору артикуляції, ритму та інтонації відтворювати їх у типовій ситуації спілкування. На рівні А1.1.1 учні 2 класу повинні вміти адаптувати засвоєні мовленнєві зразки до нових обставин ситуацій спілкування за рахунок операцій скорочення, нарощування, підстановки або заміщення та адекватно застосовувати їх у спілкуванні.

У письмі учні ПЗШ мають навчитися на рівні А1.1.1 списувати та записувати по пам'яті і під диктовку засвоєні лексичні і мовленнєві одиниці, а на рівні А1.1.2 – також прості речення і короткі тексти, які включають знайомий іншомовний матеріал.

Типовими завданнями учнів в аудіюванні на рівні А1.1.1 є впізнавання та розуміння на слух засвоєних ними лексичних одиниць і мовленнєвих зразків, а також коротких текстів, побудованих на знайомому матеріалі; на рівні А1.1.2 – впізнавання та розуміння звукових образів засвоєних лексичних і мовленнєвих одиниць з незначними змінами окремо та в потоці мовлення.

У читанні ІМ молодші школярі мають навчитися: читати засвоєні лексичні одиниці за вчителем або диктором і розуміти їх повністю; впізнавати та самостійно озвучувати графічні образи знайомих лексичних одиниць та мовленнєвих зразків і розуміти їх значення; читати і розуміти основний зміст текстів, які включають засвоєні лексичні і мовленнєві одиниці без змін на рівні А1.1.1 та з незначними змінами на рівні А1.1.2.

Стосовно соціокультурного компонента ІКК, то на рівні А1.1 передбачається формування навичок та умінь учнів: пізнавати у потоці мовлення, розуміти і називати найпростіші реалії (імена носіїв мови, казкових героїв, назви столиці та країни мови, яка вивчається); розуміти інформацію про життя носіїв мови та деякі факти культури країни, мова якої вивчається; вступати в контакт з носіями мови, застосовуючи прийнятні для цього мовленнєві засоби та дотримуючись основних норм етикету; звертати увагу на особливості чужої культури і запозичувати позитивний досвід.

Таким чином, нами обґрунтовано доцільність виокремлення проміжних етапів навчання ІМ учнів ПЗШ і відповідних рівнів ІКК А1 на основі врахування динаміки розвитку вікових пізнавальних можливостей молодших школярів та процесів засвоєння ними іноземної мови, конкретизовано цілі та завдання формування ІКК А1.1 на адаптаційному етапі, визначено й охарактеризовано основні об'єкти та цілі навчання: квазіспілкування на рівні А1.1.1 та протоспілкування на рівні А1.1.2.

Перспективою дослідження є уточнення змісту навчання ІМ учнів ПЗШ на адаптаційному етапі, зокрема, кількісних показників формування мовного компонента ІКК А1.1.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Паршикова О. О. Теоретичні основи навчання іноземної мови учнів початкової школи: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / О. О. Паршикова. – К., 2010. – 44 с.
3. Бим И. Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе: проблемы и перспективы: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / И. Л. Бим. – М.: Просвещение, 1988. – 256 с.
4. Выготский Л. С. Проблемы развития психики; под ред. и с послесл. А. М. Матюшкина; гл. ред. А. В. Запорожец / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3 – 367 с.